

Z dna na sam vrh

Zdenko Vrdoavec

V 110-letni filmski zgodovini imajo tudi že filmi svojo usodo: mnogi po hitrem in kratkotrajnem uspehu v letih potonejo v pozabo, iz katere jih ne priključijo niti DVD-ji, nekateri pa šele veliko let po svoji »premiери«, ki je minila bolj ali manj neopazno, pridejo do resnične kinematografske kariere ali so deležni ponovnega vrednotenja, ki jih rado uvrsti na lestvice »zgodovinsko najpomembnejših« filmov. Takšna je bila tudi usoda *Vrtoglavice* (Vertigo, 1958) Alfreda Hitchcocka, ki se je z »dna« oziroma bolj odklonilnega kot naklonjenega kritičkega sprejema in ubornega blagajniškega iztržka polagoma dvignila na sam vrh, to je med »deset najboljših ameriških klasik« po izboru Ameriškega filmskega inštituta; in med filme, ki še vedno razpravljajo interpretacije, čeprav se najde tudi kakšna, ki trdi, da *Vrtoglavica* po 50 letih »ne prime več«.

V uvodnem prizoru *Vrtoglavice* se trije moške podijo po strehah San Franciska: prvi skoči z ene strehe na drugo, policist za njim, detektiv John »Scottie« Ferguson (James Stewart) pa obvisi na žebur; policist mu poskuša pomagati in pri tem sam pade s strehe visoke stavbe. Ni jasno, kako neki se je rešil sam Scottie, toda v naslednjem prizoru ga vidimo pri prijatelji Midge, modni risarki, ki ji razlaga, da je zapustil policijo zaradi vrtoglavice, prijateljica pa mu mora pojasniti, da je tista »čudna reč«, ki jo presrejuje, ženski moč. Scottie obišče nekdanjega sodca, zdaj lastnika ladjedelnice Gavina Elsterja, ki bi ga rad najel za neki detektivski posel, toda mimo vhoda v tisto stavbo, v katero stopi Scottie, gre Midge Hitchcock. In Hitchcockova cameo appearance nikoli ni nedolžna: vselej zaznamuje trenutke usodnega preobrata za protagonista. Gavin Elster bi rad, naj Scottie zasleduje njegovo ženo Madeleine, a ne zato, ker jo sumi nezvestobe, marveč ker se »čudno vede« in je pogosto tako fizično kot mentalno odsotna. Scottie meni, da je ta stvar bolj za psihiatra kot za detektiva, a vseeno pride zvečer v lokal, kjer lahko vidi Elsterjevo ženo, očarljivo damo, ki je v podobi **Kim Novak** ekscelentni primer hitcockovske »hladne blondinke«. In ta podoba je očitno »prišla«, kajti v naslednjem prizoru Scottie že čaka pred veliko stavbo, iz katere pride elegantna Madeleine in sede v jaguarja. Scottie jo zasleduje po mestu, vse do pokopališča, kjer Madeleine stoji pred nagrobnikom z napisom Carlotta Valdes, in galerije, kjer Madeleine obsedi pred portretom Carlote Valdes (detektiv opazi, da imata obe, portretiranka in Madeleine, enak sopek rdeč in enako spete lase v vrtičast klobčič na zatilju). Zadnja postaja je neki hotel starskega videza, v katerem pa Madeleine dobesedno izgine. A tudi sam Scottie ni več toliko detektiv, ki bi moral vedeti, da je takšno izginito nemogoče (še posebej, ko opazi, da pred hotelom tudi ni več Madeleinejnine avta) ali je vsaj dobro »zrežirano«, kot je moški, ki je podlegel »misteriozni« podobi ženske. Pri starem knjigarju se Scottie pozanima o Carlotti Valdes, o kateri izve, da je bila zavrnjena ljubica nekega bogataša, ki se ji je zmešalo in je ljudi na ulici spráševal, ali so kje videli njenega otroka, pri 26 letih pa je naredila samomor. Prav toliko pa je stara tudi Madeleine, ki je s skokom v vodo pod mostom Golden Gate pravkar poskušala narediti samomor, a jo je Scottie rešil. In rajši, kot da bi Elsterju priporočil, naj ženo pošlje na zdravljenje, sam prevzame »terapevtsko« vlogo in toliko bolj poskuša Madeleine prepričati, da ni nora, kolikor bolj je sam videti kot nor od ljubezni. Neki dan ji poskuša ra-

Kim Novak (na sliki ob Alfredu Hitchcocku), ki v *Vrtoglavici* odigra vlogo Elsterjeve žene, je ekscelentni primer hitcockovske »hladne blondinke«.

zložiti tudi njene morbidne sanje: tisti zlovešči kraj, kjer se ji je v sanjah stemnilo od groze, dejansko obstaja, to je stari španski misijon, pojdiva tja, boš videla, to ni nič groznega. In se odpeljeta tja, na travniku pred samostanom in visokim cerkvenim zvonikom se objameta in poljubita, toda Madeleine obenem pogleduje proti zvoniku in pravi, da ta ljubezen ni bila »predvidena«, da je zanjo prepreno, ker da mora še nekaj storiti; in steče v cerkev, Scottie za njo, toda Madeleine se že vzpenja po lesenih stopnicah starega zvonika. Scottie ji lahko sledi le do določene višine, dokler se ga ne poloti vrtoglavica; zasliši krik in skozi lino vidi Madeleinin padec.

Je »Jaz sem Judy Barton, preprosto dekle iz Kansasa.« Toda brž ko Scottie zapusti njeno hotelško sobo, Judy začne pisati pismo, v katerem pojasnjuje, da sta bila oba, Scottie in ona sama, le orodji Gavina Elsterja, ki se je hotel znebiti svoje žene. Judy je igrala njeno dvojnico, ki ga je morala zvesti na tisti zvonik, s katerega je Elster odvrigel že umorjeno ženo. Ta Elster je bil očitno prav genialni »režiser«, ki je poznal Scottiejevo slabost (vrtoglavico), zaradi katere ga je lahko uporabil kot pričo ženinine »samomora«, in je celo vedel, kako bo Scottie razložil Madeleineine »sanje«, ki si go pripeljele do tistega zvonika, ki pismo ga sprejema, toda njen »flash back« vizualizira napisano oziroma »kaže resnico«, ki je v

no» podoba je zmeraj takšna »navadna« ženska, pri čemer je prva prav in samo podoba (torej nekaj, kar zadeva imaginarno oziroma možko fantazmatiko), druga pa je realnost. Toda nekdanji detektiv je že izgubil občutek za realnost in v Judy vidi le oporo za svoj fantazmatični konstrukt ženske. Judy naredi napako in mu ustreže oziroma spet prevzame vlogo Madeleine, čeprav ne več tiste, ki je bila zaradi svoje obsedenosti z mrtvo Carlotto Valdes in s svojimi »samomorskim« nagljenjem za Scottieja tako fascinanta (kar seveda pomeni, da je bila vir te njegove fascinacije z žensko njena lastna fascinacija s smrtjo), marveč samo v njeni zunanji, kostumski podobi. In šele ko Judy tako vsaj na videz ustreza Scottiejevi »podobi« ženske, lahko pride do konsumacije ljubezni, vendar v »offlu«, zunaj kadra, torej tako, da ju ne vidimo v postelji, marveč lahko po njunem vedenju samo sklepamo, da sta tam bila. Toda če Judy misli, da se je Scottie ljubil z njo, »preprostim dekletom iz Kansasa«, se moti, kajti Scottie se je lahko ljubil samo s fantomom mrtve Madeleine. Vse kaže, da Judy res tako misli, in ima prav, saj je bil Scottie, medtem ko se je lepil na podobo Madeleine, prilepljen na njeno, Judyjino telo. In prav zato, ker je Judy tako mislila, se je tudi »spozabila« in si pred odhodom na večerjo nadela ogravo, kakršno je nosila Carlotta Valdes na portretu. Scottieju hipoma postane vse jasno in jo namesto na večerjo odpelje k tistemu španskemu misijonu; vleeč jo na zvonik, ogroverja, ker sta ga Judy in Elster tako grdo prevarala z vlogo Madeleine. Toda ali je sam detektiv pri tem res povsem nedolžen, ali ni raje nasledel temu slepilo, kot da bi raziskal realnost Madeleine? In Scottie, ga spomni Judy, ali je nisva nočjo ljubila? Tako se na vrhu zvonika nazadnje le objameta, a tisti hip se kot od nikoder pojavi nuna (morda res kot »strašilo« slave vsteti), Judy se prestrašeno odmakne in pade z zvonika. Scottie pogleda za njo in nima več vrtoglavice. Pa tudi nobena ženska mu ne bo nikoli več »zmešala glave«.

Vrtoglavica (Vertigo, 1958) Alfreda Hitchcocka se je z »dna« oziroma bolj odklonilnega kot naklonjenega kritičkega sprejema in ubornega blagajniškega iztržka polagoma dvignila na sam vrh, to je med »deset najboljših ameriških klasik« po izboru Ameriškega filmskega inštituta.

Na sodišču je potrjen Madeleinin samomor, toda Scottie jih vseeno sliši, da je zanj sokriv. Po travmatičnih (čeprav rahlo komično realiziranih) sanjnih, v katerih se Scottie identificira z Madeleininim padcem, se nekdanji detektiv znajde v psihiatrični bolnišnici, kjer ga še zadnjič obišče prijateljica Midge, ki ga je zaman poskušala ozdraviti od njegove obsesije z Madeleine. A ta obsesija je tako neozdravljiva, da Scottie, potem ko zapusti bolnišnico, hodi samo še po krajih, kjer je bil nekoč z Madeleine, in ustavlja vsako žensko, ki ji je malo podobna (tako sam postane podoben Carlotti Valdes, ki je ustavljala ljudi na ulici in jih spráševala po svojem otroku). In lepega dne zagleda žensko, ki je dejansko podobna Madeleine, čeprav je obenem kot rjavolaska banalnega videza in skoraj vulgarnega obnašanja njeno čisto nasprotje: popolna desublimacija »sublimne« Madeleine. Scottie hoče na vsak način vedeti, kdo

tem, da je bila fascinanta »Madeleine«, ki je ubogega detektiva tako uročila s svojim glamurnim videzom in »bolestnim« nagljenjem ga smrti, samo dozdevek, slepilo, konstrukt, tako konstrukt, ki je očitno usreževali njegovi ideji ali fantazmi ženske.

Judy se sestaja s Scottiejem in upa na obnovljeno ljubezni, a to bi bilo mogoče le, če bi spet postala Madeleine. Scottie namreč poskuša spremeniti njen videz (oblačil jo v obleke, ki jih je nosila Madeleine) in jo kot kakšen Pigmallon želi preoblikovati v replikanta svoje »sanjske« ženske, ki jo je izgubil in z njo tudi samega sebe. A tisto »sanjsko« žensko je kot slepilo s pogubnimi učinki udeležava prav ta Judy, ki se Scottieju zda ponuja kot »navadna«, »realna« ženska. Za »sublim-

ne spreglejte na **Dnevnik.si**
DOSJE: SZAS IN NJEGOVE ZDRAHE